

ӨЗБЕГИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЁКАРЫ ВЕ ЙӨРИТЕ

ОРТА БИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

БЕРДАК АДЫНДАКЫ ГАРАГАЛПАК ДӨВЛЕТ

УНИВЕРСИТЕТИ

ГАРАГАЛПАК ФИЛОЛОГИЯСЫ ФАКУЛЬТЕТИ

ТҮРКИ ФИЛОЛОГИЯ КАФЕДРАСЫ

Түркмен филологиясы бөлүминиң 4-нжи курс талыбы
Гүйчмамбетов Садуакасың гутардыш кесплик иши

**МОВЗУК: Гурбанназар Эзизовың дөредижилигинде
метафораларың уланылышы**

КАФЕДРА МУДИРИ:

Г.Адилова

НӨКУС - 2011

ГОРАМАГА РУГСАТ БЕРИЛДІ

Факультет деканы:

ф.ы.к. К.Турдыбаев

Кафедра мүдири:

Г.Адилова

Гүйчмамбетов Садуакасың «Гурбанназар Эзизовың дөредижилигинде метафораларың уланылышы » диен кесплик ишине Дөвлет Аттестациясы комиссиясының карары билен « ____ » бахасы гоюлсын

« ____ » июнь 2011 йыл

ДАК башлығы:

ДАК агзалары:

**Мовзук: Гурбанназар Эзизовың дөредижилигинде
метафораларың уланылышы**

ПЛАН:

Гириш

I БАП. Г.Эзизовың дөредижилиги ве алтмышынжы йыллардакы
түркмен поэзиясы

II БАП. Троплары уланмакда Г.Эзизовың
шахырлык уссатлыгы ве өзболушлылык айратынлыклары

III БАП. Г.Эзизовың поэзиясында метафораларың уланылышы
оларың шахыр дөредижилигиниң чеперчилик
айратынлыгындакы
орны

Нетиже

Пейдаланылан әдебиятлар

Гирш

Сөйүң мени – сизиң садык гулуңыз,
Соңра менден сизе галар шейле пай.
Мен сизе бахасыз серпай эдерин, -
Шаларың элинден гелмежек серпай.

дийип, «Әхли эрки ве дуркы билен» окыжа «тарап ёллар чекен» шахыр Г.Эзизов өз окыжыларына тутуш бир несле көплериң элинден гелмежек серпай япды. Шол серпай – онуң дурмуша, биз окыжылара болан поэзиясыды. Сахы йүрекден эдилен бу сахы серпай көплере несип этди. Шахырың гошгуларыны юрдумызың энчеме халклары өз эне диллеринде газет-журналлардан окап гөрдүлер. Москвада хем Таллинде болса онуң китаплары тержиме эдиллип чыкарылды.

Ине, шейле шахырың дөредижилигини хертараплайын кән өврендигимизче оңа берекет инйэр. Хэзирки дөвүрдэки эдебиятшынаслык ылмында-да шахырың өмри дөредижилиги, онуң эдеби мирасы, шыгырларының чеперчилиги, шахырлык стили ялы меселелери өвренмек актуал меселелериң бири хасапланяр.

Шейле шахырың дөредижилигини гиңишлейин өвренмеклиге инди вагт гелип етди. Себэби, хеммэмизе Гарашсызлыгың берен улы бир мүмкинчилиги бар. Бу – милли гадыр-гымматлыкларымызың умумынсаны манысыны халал, хакыкат, хич хили, «бөртдүрилмезден» ачып бермекден ыбарат. Бейле пикири Президентимиз И.А.Каримов хем өзүниң сөзлән сөзлеринде беллэп гечйэр. Ол өзиниң «Өзбегистан бейик гележеге сары» атлы ишинде «Алымларымыз иң оңат дөплери өзлешдирип, тарыхы мирасымызы чуңнур өвренип, бейик ата-бабаларымызың ишлерини мынасып орунда довам эдйэрлер. Ылмы

ишгэрлеримизиң мөхүм хызматы хемише билиме, ёкары ылмы пикирленишиң өндэки пеллеханаларында болмаклығына ымтылмакларындан ыбарат. Олар тэзе, аз өвренилен, актуал меселелери анализлемэге гиришип, өз зэхметлери билен республиканы социалыкдысады тайдан өсдүрдирмэге, инновация гадыр-гымматыны берклешдирмэге дуярлыклы дережеде гошант гошярлар»¹. Ине, шахыр Г.Эзизовың дөредижилигини хич хили «бөртдүрилмесиз» өвренмеклиге инди вагт гелип етди. Себэби, шахырың өмүр ёлуна назар салсаң, онуң гошгуларының кэбири «дөвүр сыясаты» билен багланышыклы танкыда сезевар болупды. 1962-1963-нжи йылларда метбугатда Г.Эзизовың илкинжи гошгулары, классыкы эдебият барадакы макалалары догрусында жеделлер хэли-шинди йүзе чыкып дуряр. Эмма, аслында шахырың гошгулары жеделе себэп гоянок. Ол эдебият мейданына өзболушлы бир тэзеликчи шахыр болуп гелди. Эдебията тэзелик алып гелди. Ине, биз хем бу кесплик ишимизде шахырың шол бейик дөредижилигини ёймаздан, хакыкы мансында өвренмеклиге херкет этдик. Бу кесплик иште эсасан-да шахырың дөредижилигиниң чеперчилик айратынлығыны ягны онда метафораларың уланылышы меселеси барлага чекилип, онуң өзболушлы тарапы өвренилер.

Шахырың дөредижилигиниң чеперчилик серишделери, шонуң ичинде тропларың бири болан метафораларың нэдережеде ишленендиги хэзирки гүне ченли йөрите дерңевиң объекти боланок. Догры, шахырың өмри, дөредижилик чеперчилик өзболушлылығы хакында алымларымыз кэн иш этдилер. Мысал үчин А.Агабаевиң, К.Жумаевиң, Г.Дашгыновың ишлеринде шахырың дөредижилиги хакында айдыляр. Биз хем бу эдебиятчыларың ылмы ишлерине гызыкланып, Г.Эзизовың

¹ Каримов И.А. Ёзбекистон буюк келажак сари. – Тошкент: Ёзбекистон, 1998. 626-сах.

дөрөдиджилги барадакы гүррүңи довам этдирмек максады билен «Г.Эзизовың дөрөдиджилгинде метафораларың уланылышы» диен темада кесплик иши язмагы макул билдик. Онуң үчин биз көпленч шахырың гошгуларына салгыландык.

Ишиң максады ве везипеси. Ишимизиң өңүне гоян максат ве везипеси-де шахыр Г.Эзизовың дөрөдиджилгинде тропларың бир гөрнүши болан метафораларың уланылышы, олары уланмакда шахырың уланан чепер усулларыны ачып бермекден ыбарат. Онуң үчин биз ашакдакы ялы везипелери ерине етирмеклиги өңүмизе максат эдип гойдук ве оңа амал этдик:

- Г.Эзизовың өмири ве дөрөдиджилгини гиңишлейин өврөнмек:

- Шахырың дөрөдиджилгиниң өзболушлылык айратынлыгыны билмек:

- Г.Эзизовың дөрөдиджилгинде метафораларың уланылышы меселесини айдыңлашдырмак:

- Шахырың лирики хәсиети суратландырмакда метафораларың әхмиетини айдыңлашдырмак.

Теманың актуаллыгы. Ёкарда белләп гечишимиз ялы Г.Эзизовың дөрөдиджилги хәзирки вагтда өвренилмели важып меселелериң биридир. Хәзирки вагтда шахырың гошгуларыны окыжылар көпчүлигине етирмекде улы ишлер алнып барылар. Мундан башга-да Түркменистанда ве онуң чәклеринден дашарда-да көп санлы ылмы ишлер, монографиялар ве макалалар язылды. Эмма муңа гарамаздан алнып барылан ве гележекде довам этдирилжек ишлер онуң өмир ве дөрөдиджилек ёлуны гиңишлейин өврөнмәге, дөрөден ве дөрөдиджилек ёлуны гиңишлейин өврөнмәге, дөрөден ве бизе ядыгәрлик

гоюп гиден эсерлериниң гымматыны, чеперчилигини, тербиечилик эхмиетини йүзе чыкармага өзболушлы гошант гошар. Себэби, шахырың дөредижилиги бабатында нэче иш эдилди дийсең хем, эдилмедик ишлер мундан-да кэн. Шонуң үчинем биз бу кесплик ишимизиң эсасы везипеси ве максады шахырың дөредижилигинде метафораларың уланылышы ве оларың шахырың гошгуларының чеперчилигини артдырмакдакы эхмиети ялы меселэни өвренмек, хайсыдыр бир меселэни башгача дүшүндирмек, өнден мәлим маглуматлара тэзе рөвүш бермеклиге сынанышык этмекдекден ве оны ерине етирмекден ыбарат. Ине, кесплик ишимизиң эсасы актуаллыгы хем шундан гелип чыкяр.

Теманың өвренилиши. Шейлеликте, бизиң өвренйән объектимиз шахыр Г.Эзизовың өмри ве дөредижилиги бабатында бизден өңем бирнэче ылмы ишлер язылды. Улы халыпа шахыр К.Гурбаннепесовың «Эдебият ве дурмуш», (Ашгабат, 1979) атлы иши шахыр Г.Эзизовың дөредижилик өзболушлылыгыны аныкламакда, онуң гошгуларыны тематикалара бөлүп өвренмекде бахалы ишлерден хасапланяр. К.Гурбаннепесов бу иште Г.Эзизовың шахыраналык ёлуна улы баха берйэр, дөредижилигиниң гымматыны ачып берйэр.

Шейле хем К. Гурбаннепесов шахыр Г.Эзизов хакында «Кәмиллиге тарап» макаласыны 1967-нжи йылда «Эдебият ве сунгат» газетинде чап эдипди. Онда алтмышынжы йыллар түркмен поэзиясы барасында гүррүң эдип, шол йыл Г.Эзизовың өзболушлы, башгалара меңземейән дөредижилигиниң бардыгыны ныгтап гечйэр. Шонда ол Г.Эзизовы «Хэзирки заманымызың Магтымгулысы» дийип ат берйэр.

А. Атажановың «Саясы гүзер», (Ашгабат, 1989) атлы иши-де шахыр Г.Эзизовың өмүр беяныны, эдеби дөредижилик ёлуны өвренмекде улы гөврүме эе болан ылмы ишлерден биридир.

Шахыр билен биле эдебият мейданына гадам этлэн шахыр-эдебиятчының бири-де А.Агабаевдир. Г.Эзизовың дөредижилик элемини көпчүлиге яймакда бу эдебиятчының хызматы улы. Онуң «Эзизовң эври билен» (Ашгабат, 1991) атлы китабы шахыр Г.Эзизов хакында ятламалары ятладяр. Шахырың өмүр ёлы билен бирликде, онуң гошгуларының чеперчилиги бабатда-да дегерли гүррүң эдилйэр.

Шонуң ялы-да А.Агабаевинң көмеги билен шахыр Г.Эзизовың гошгулар йыгындысы 1977-нжи йылда «Серпай» ады билен «Түркменистан» неширятьында чапдан чыкды.

Мундан башга-да «Түркмен эдебиятының тарыхы» (Ашгабат, 1982) атлы китапда-да бейлеки шахырлар билен бир хатарда шахыр Г.Эзизовың дөредижилиги, онуң гошгуларының тематикасы хакында маглумат берилйэр.

М.Амансэхедовың «Шыгыр сунгаты ве шахырана шахсыет» (Ашгабат, 2000) атлы ишинде хем шахыр Г.Эзизов хакында гүррүң эдиллип, шахырың белентлигини бейик шахыр Магтымгулы билен деңешдирилйэр. Ики шахырың гошгуларының меңзешлик тараплары ве оларың айратынлыклары анык маглуматлар эсасында дерңелипдир. Булардан башга-да Г.Эзизов хакында гүнделикли газет-журналларда бирнече ылмы макалалар язылды.

Ине, шейле дегерли ишлериң язылмагы бизиң бу кесплик ишимизи язмагымыза көп итерги берди, пикиримизи оярмага көмек этди. Биз ишиң довамында ёкардакы ялы эдебиятчы алымларың эдеби тежрибелерине даянып, Г.Эзизовың дөредижилигинде метафораларың уланылышы хакдакы барлагымызы довам эдерис. Шахырың гошгуларына дүшүнмәге ве ол я-да бейлеки меселәни айдыңлашдырмакда Г.Эзизовың өз гошгуларына хас хем гинден

даянмага чалышдык. Шу ерде беллемели задымыз Г.Эзизовың өзи арадан чыкандан соң, онуң гошгулар топлумы нешир эдилди. «Түркменистан» неширияты тарапындан шахырың «Серпай» (1977), «Сердарым», «Гошгулар ве поэмалар» (1990) хем-де Гарашсызлыктан соң «Берекет-Бина» неширияты тарапындан болса, шахырың «Сайланан эсерлер» ады билен томлук китаплары, «Чыкмадык китабым» ады билен ене-де бир гошгулар топлумы чапдан чыкды.

Ишде уланан метод ве методология. Биз бу ишде М.Аннанепесовың «Ислендик ылмы дерцев үч эсасы этабың үстүнден гечйэр» дийип беллейши ялы шол үч эсасы этаплары темамызың объекти эдип алдык ве шол эсасда хем дерцеви гечирмеги макул билдик. 1. Меселе гоймак. Бу этапда эркин пикирленмэге ыгтыяр эдилйэр. 2. Хакыкы билимлери топламак. 3. Өвренилйэн предметиң теориясыны дэретмек, ягны нетижелери система салмак. Элбетде, ызыгидерли иш процесинде үч этабың үчүси-де бири-бири билен гошулышяр. Олар эдил абстрагирленен үлңүдэки ялы айыл-сайыл болуп дуранок. Шейле-де болса, олары логики тайдан пударламак, чешмелериң сүңнүни анык кесгитлемек, оларың танкыды дерцеви өвренмек процесини эп-эсли дережеде еңиллешдирйэр. Шейлеликте ишиң довамында деңешдирме, деңешдирме-типологиялы ве анализ методы уланылды.

Кесиплик ишиң гурлушы. Бу иш гириш, нетижеден башга эсасы үч бапдан ыбарат. Онуң гириш бөлүминде алнып барылян ишиң темасы хакында, максат ве везипелери, теманың өвренилиши барада гүррүң эдилйэр. Биринжи бапта Г.Эзизовың түркмен поэзиясына аралашмагы, онуң түркмен поэзиясына гетирен тэзеликleri ялы меселелер дерцев эдилйэр. Икинжи бапта троплары уланмакда

Г.Эзизовың шахырлык уссатлыгы ве өзболушлылык айратынлыклары, үчүнжи бапда болса, Г.Эзизовың поэзиясында метафораларың уланылышы, оларың шахыр дөредижилигиниң чеперчилик айратынлыгындакы орны ялы меселелер гиңишлейин дерңев объекти болды.

I БАП. Г.Эзизовың дөредижилиги ве алтмышынжы йыллардакы түркмен поэзиясы.

Шахыр Г.Эзизов өзүниң дөредижилигиң бүтин довамында диңе гудратлы поэзия хызмат этди. Ол өзүниң бар талантыны, укыбыны, зехинини, башаржаңлыгыны шу жанрда долы ве хемметараплайын гөркездемегиң аңры яны билен хөтдесинден гелмеги башарды. Г. Эзизов поэзия гелен бадына өзүниң өзболушлы шахырдыгыны гөркезйәр. Г.Эзизовың гошгуларының белентлиги, хер бир окыжының оны сөйүп окаянлыгы, ол сетирлери өзүне багышланан ялы дуйянлыгы, онуң поэзия улы сарпа гойянлыгыдыр. Поэзияны «дуйгының хемем аңың мукаддес никасындан догулян перзент» хасаплайынлыгыдыр. Шонуң үчинем Г.Эзизовың өзболушлы жадылы поэзиясы бар.

Арамыздан ир гиденлигине гарамаздан Г. Эзизов алтмышынжы йыллардан башлап, поэзияда өз орнуны тапып уграяр. Алтмышынжы йылларың башларындакы поэзияда ёң болан бир ягдайы белләп гечмели. Шол дөвүрде шахырлар отузынжы йыллардакы гөнүммелликден, ягны өз термини билен айтсак, декларативликден дашлашмак ислейәрдилер. Шонуң үчинем тәзе беян эдиш усулларыны гөзлейәрдилер. Бу гөзлеглерем эсасан шейлерәк ягдайлара сырыгярды. Мысал үчин, хайсыдыр бир шахыр чешме хакында гошгы гошмакчы болса: илки чешмәни суратландырмалы. Ол дагларың астындан сызлап чыкярды-да, сәхра тарап гөнүгйәрди. Соңра шахыр пикирини шейлерәк жемлейәрди: «Менем чешме ялы баран ерими гүлзарлыга өвүрсем» Бейле манылы гошгы бир я ики боланлыгында оңушса-да боларды. Эмма булар көпди. Шейле гошгуларда дуйгы болман, хемме аян задыны беян этмек, онсоң ягшы ниет этмек. Догры «ягшы ниет ярым дөвлет».

Эмма поэзия мейданында бейле дәл. Бейле арзуларың бирсыхлы гайталанмагы поэзияны гарыплашдырар. Шонуң үчинем, шейле гошгулара илкинжи сесленен Г. Эзизовдыр.

«Бизиң кәримизде «ягшы ниетиң,
Ярым дөвлет дәлдигини билсем-де».
Ниетсиз яшамак четин, ах четин,
Ягшы ниет эдйән вагты ил сенден».

Бу ерде шахырчылыкда ягшы ниет эдениң билен гошгы говуланмаяр, чеперлешмейәр. Йөне, шонда-да ил сенден ягшы зада гарашян вагты ниетсиз яшамагың кынлыгыны айдяр. Өңем беллейшимиз ялы, Г.Эзизов поэзия мейданына тайярлыклы гелди. Үстесине-де, онуң поэзия гелен дөври шахырлар үчин ондан өңки несилериңкә гаранда аматлыды. Эллинжи, алтмышынжи йылларда дөредижиди адамлары агыздырыклап, уяныны өз элинде саклан «Сталиниң шахсыет культы» совуңқырлапды. Хрущев эдебията бирнеме язылганлык берипди. Инди хер сөзүңи кесә чекип дурмандырлар. Өңки дөвүрден агзы учуклап, яшулы языжы-шахырлар оюрганып, тәзе дөвре уйгунлашып билмейәрдилер. Бирбада нәмеден башлажакларыны биленокдылар. Бу дөврүң хупбатыны гөрмедик, калбы горкы-үркүсиз тәзе дөредижиди несил батыргайлык билен сөзе башлапды. Дынгысыз тарыпнамалрдан ирен халк хем тәзе өвүшгүнлере тешнеди. Көп сөзлери гайталап, шол бир маны берйән гошгулары окамакдан яңа халк хем эдебиятдан совашып уграпды. Эмма эдебият мейданында Керим Гурбангнеспесовың, Гара Сейитлиевың, Мәммет Сейидовың, Аллаберди Хайыдовың, Бердиназар Худайназаровың, Ата Атажановың дөредижилигинде шол тәзе өвүшгүниң якымлы шемалы йүзүңе урарды. Ине, шол дөвүрде-де Г.Эзизов пейда болупды. Ол әхәң,

форма, пикир, инче дуйгуларың гөзлегиндеди. Көп ишледиленлиги зерарлы лагар дүшен капыялардан дашырак дуруп, тәзе рифмалар гөзлейәрди. Илкибашда-да онуң дилини бирнеме агыррак гөрийәрлер. Сөз өврүмлери бир хили түркменче дәл ялы эшидилйәр. Сөзлери тагашыксыз ялы дуюляр. Умуман онуң айдян айдымлары өңки гулага таныш хеңлер болмаяр. Шуңа гарамаздан окыжы мунуң билен өвренишйәр. Танкытчылар болса, бу затлары танкытлап, үмдүзине тутуп барян йигиди долап, ене өңки хана салжак болярлар. Көп танкытчылар көп танкыды макала язярлар. Эдилйән танкытлар онуң элинден басман, гайтам оны мешхурландыяр. Шу ерде әдебияты өврениш ылмының, әдеби-чепер танкыдың ыкбалына дегишли бир субутнама барада белли әдебиятчы М.Амансәхедовың алым Д.Нуралыевинң әдеби танкыт хақында айдан пикирини макуллап гетирен цитатасыны долылығы билен гетирмеги макул билдик. «Халыпа Д.Нуралыев ... А.Агабаевинң, Г.Эзизовың, Х.Кулыевинң, И.Нурыевинң чеперчилик тайдан формирленмегинде, кәмиллешмегинде түркмен әдеби танкыдының, танкытчыларының хызматының боланлығы икучсыздыр. Әдеби танкыт чеперчилик процесине өз тәсирини етирмелидир диен дүрс меселә биз шейле дүшүнйәрис ве онуң хак мивесини шол дөрт шахырың дөредижилигинде гөрийәрис»¹ –диймек билен өрән мөхүм меселәни орта атыпды хем ылмы, факт субутнамасының гуйчлүлиги себәпли икиржеңленмәге ер гойманды – дийип, әдебиятчы М.Амансәхедов белләп гечйәр ве пикирини шейле довам әдйәр: «Алым шунуң билен бирликде, бизи башга бир хақыкат барада пикир йөретмәге итерги берди.

¹ Серет: М. Амансәхедов Шыгыр сунгаты ве шахырана шахсыет. Ашгабат: Рух. 2000, 234-сах
Нуралыев Д. Шыгыр билен икичәк. Ашгабат: Түркменистан. 38-сах

Эдеби танкыдың гүррүңи эдилйән шахырана неслиң формирленмегинде, кәмиллешмегинде хызматының болшы ялы, гүррүңи эдилйән неслиң эдеби танкыдың, танкытчыларың кәмиллешмегинде хызматының улулығы жеделсиздир.эдеби танкыт – эдеби процес, эдеби процес – эдеби танкыт. Бу ики процес бири-бири билен гатнашыкда болуп, олар бири-бириниң өсүшине тәсир эдйәр. Г.Эзизовың, А.Агабаевиң, И.Нурыевиң, Х.Кулыевиң дөредижилигине шейле көп макалаларың, сынларың, ятламаларың язылмагы муны субут эдйәр. Бизиң пикиримизче, совет дөврүниң түркмен шахырларының хич бири танкытчыларың, окыжылар көпчүлигиниң шейле көп үнсүни өзүне чекен дәлдир. Бу хақыкат, айратын-да Г.Эзизова дегишлидир»¹. Ине, эдебиятчы М.Амансәхедов хем шахыр Г.Эзизовың гошгуларының танкытчылык угурында-да улы әхмиетиниң бардыгыны ёкары бахалаяр.

Окыжылар шахырың тәзе гошгуларыны хас читгәп окаярлар. М.Сейдов, К.Гурбаннепесов ялы халыпалар болса, шахырымыз рухдан дүшенде «языбер, мивесиз агажа даш атмазлар» дийип, оны голдап гелипдирлер. Г.Эзизов өз дөврүнде нәче танкытланса-да, өз ёлундан, өз пикиринден дәнмейәр. Ол тәзе бир акымлы эдебиятың формирленйән дөврүнде йити танкыдың астында, пикирдеш галамдашларының, окыжыларының нетижесинде өзүни шахыр хөкмүнде ыкпар этди.

Дөвре дәл-де, йүрегине, бакы поэзия гуллуқ эдендиги зерарлы Г.Эзизов ёкарда беллейшимиз ялы рухы гөйдүк идеологларың, шыгырьетиң әхли сырларындан башым чыкяндыр өйден билимсумак танкытчыларың көтегини көп датмалы боляр.

Алтмышынжы йылларың башында өңки белләп гечишимиз ялы, поэзия мейданында тәзе несиллер гелйәр. Г.Эзизов билен бир хатарда

¹ Шол ерде 234-235-сах.

шахырымызың эгиндеш досты Халыл Кулыев, К.Ылясов, А.Гурбаннепесов, Б.Жүтдиев, А.Агабаев лириканың өсүшине өзболушлы гошант гошярлар. Шейлеликте, соңкы он, он бәш йылың ичинде ёкарда атлары агзалан ве бейлеки кәбир зехинли шахырларың тагаллалары билен түркмен поэзиясы алтмышынжы йылларда сөзүң долы манысында кәмиллиге етди.

Шол дөвүрде Г.Эзизовың поэзиясының башкы эдимлери горкандагырак, жеделлирәк боляр. Ёкарда белләп гечишимиз ялы, көп танкытчылар онуң шыгырларындакы тәзеликлери аңмаярлар. Эгер онуң өнде ады агзалан галамдашлары поэзия мейданына геленлеринде көп бир гаршылыклара душ гелмедик болсалар, Г.Эзизовың башкы гошгулары метбугат сахыпаларында пейда болуп уграндан яш шахырың умумы дөредижилиги хакда көп жеделлер, чекишмелер йүзе чыкып уграяр.

Бир шахыр онуң прозалач гошгуларында оригиналлык гөрсө, бейлеки бири олары башга бир дилден тержиме эдилен шыгырлара меңзеш (меселем, А.Атажанов «Гурбанназар Эзизовың «Солдатың ядыгәрлигине» гошгусының русча вариантыны биз инди телим йылдан бәри эшидип гелйәрис» дийип язар. («Әлемгошар» макаласы, 1971-й.) дийип текрарлаяр. Үчүнжи бири «Ол гошгуларда ойланып тапылан темалар, окумышлык хәсиети артыкмачлык эдйәр, яш шахыр дурмушы өвренмән, галама япышыпдыр» - дийип, шахыра нәгилелик билдирйәрлер.

Г.Эзизовың өзи шейле язар:

Маңа өвран-өвран
Дийдилер «йигит,
Сен дурмушы өврен,

Сен дурмуша гит.
Шәхерде йүз гышы
Гечирме дерек,
Өвренмек герек».

Элбетде, бу сетирлер яңсылы сетирлер. Эгер Г.Эзизов дурмушы билмейән болса, шейле окыжылары агыр ойлара атарян гошгулар язып билермиди! Мунуң екеже жогабы бар: Гараз, 1962-1963-нжи йылларда метбугатда Г.Эзизовың илкинжи гошгулары хакында жеделлер хәлишинди йүзе чыкып дуряр. Яш шахырың илкинжи «Ынам» (1971-й.) атлы гошгулар йыгындысының пейда болмагы шол жеделлери бирнеме көшешдирийәр. Шахырың эп-эсли гижә галып чыкан бу йыгындысының пейда болмагы билен түркмен поэзиясы өзболушлы бир китап билен байлашды. Ол китап өзүниң чеперчилик дережеси, пикирлери, дуйгулара байлыгы билен улы поэзиямызың өсүш ритмине гошулды. Ондакы «Топрагым», «Энелер», «Илкинжи гар», «Сәхра», «Узак яйлада», «Энәниң хүвдүси», «даглар», «Гаплаң» ве бейлеки көп санлы шу гүнки гүне ченли түркмен окыжысының сөйүп окаян шыгырларына өврүлди.

Г.Эзизовың «Сениң гөзлериңден гитме ёк» диен гошгусындакы гөрәймәге түркменче дәл ялы болуп эшидиләйән «Гитме ёк» диен сөз дүзүминиң геңрәкдигини гошгының бүтин дуркундан гелип чыкян жошгунлы, пәкизе, вепадар дуйгы басмарлап, гайта ол хасда гошгыны безейән ялы болуп гөрүнийәр.

Маңа-
Сениң гөзлериңден гитме ёк,
Маңа-
Сениң гөзлериңден гитме ёк,

Дүшүн, бу дүнийәден соңкы гүне чен
Сениң шатлык хем гуссаңа кайыл мен.
Сениң йүрек гүндизлеңден гитме ёк.¹

Бу гошгуда шахыр Г.Эзизовың дөредижилигиниң сөйги лирикасында хич бир түркмен шахырларының алтмышынжы йылларының поэзиясына ченли сөйги темасындан язан шыгрына меңземейән жуда өзболушлы чепер гошгыны ве гиң гөзъетимли лирики гахрыманы гөрсө боляр. Ол дәп болан кәбир дережеде йүреге дүшен «яндым», «көйдүм», «өлдүм яр» диен ялы кежикдирйән затлардан өрән нәзик, ажайып ве шовхунлы эшидилйәр. Умуман, хайсы тема билен иш салышса-да шахыр Г.Эзизов чеперчилигиң өзболушлы тәрлерини уланяр. Өзгелере меңземейән капыялары тапяр, тәзе пикирлери гөзлейәр.

Г.Эзизовың поэзиясында, онуң илкинжи гошгуларындан башлап, ёкарда беллейшимиз ялы сөзде бентлердәки сетирлерде сөзи тыгшытланлыгы көплериң үнсүни өзүне чекйәр. Урушдан өңки, соң янындакы йылларың поэзиясыны алып гөрелиң. Хут шу меселеде, ягны-хер сетериң, хер бендиң салдамлылыгы меселесинде белли бир өзгериши гөрсө боляр. Кыркынжы, эллинжи йылларда тутуш бир куплете айдылжак болнан пикир соңкы дөвүрлерде кәбир шахырың еке сетирине сыгып дур:

Артыкмачлык душманыдыр сунгатың,
Тыгшытлы боланда бейикдир нама.
Мен пикирми бир сөз билен айдяркам,
Ол ерде үч сөзүң гереги нәме!-

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1979, 125-сах.

дийип, язан Г.Эзизов хем шу меселеде белли-күлли сайланды. Ол меселе көплериң оңа өйкүнерче гошандының боландыгыны ныгтап айдасың гелйэр. Себэби, ол өз неслиниң векили болуп, көп деңдушларына гаранында-да поэзияның сырларыны хас инче, хас ичгин дуюпдыр. Шейле хем өз сетирлеринде дурмушы айдың беян эдипдир.

Г.Эзизовың хем илкинжи гошгулары метбугатда пейда боланында ёкарда беллейшимиз ялы олар бирнэчелере бир хили «кададан чыкма», «прозалач», тагашыксыз ялы болуп гөрнүпдир. Шол гошгуларың дашында шол вагт жеделлер көп боляр. Йөне Г.Эзизовың өзболушлы, дөвребап поэзиясы хут шол «тагашыксыз» гошгулар билен ыкрас болды. Асла олар инди хич кими геңиргендиренек.

Болса-да, көплериң Г.Эзизовың поэзиясы билен танышлыгы «бейледир бир зат болармы?» диен геңиргенмеси, гызыкланмасы билен башландымыка диййән. онуң тәсин сетирлерини окап, шахырың тәзе гошгуларына сабырсызлык билен гарашдымыкалар диййән. Гелиң мысал алып гөрелиң:

Балерина сахна чыкып, галдырап
Өлйән гув өмрүни аякланында
Мен оңа диййәрин: Талант сен, талант,
Гүллер битсин нәзик аякларыңа!

Тәсинлик «Аякларыңа гүллер битсин!». Ол шейле тәсин сетирлер билен белентлигиң басганчагына мүнүп уграпды, өзем ынамлы, дийсең хыжувлы бир халда. Кән бир эшидилип йөрелмедик, бейниде шинди галып гөрмедик пикир йөретмелер Г.Эзизовың гошгуларының өз тәзечиллик өвүшгини билен йүзе чыкып уграды ве шахырың дуйгудыр пикириниң хас дыкыз эмеле гелмегине ярдам эдйәрди. Г.Эзизов өз дөредижилик ишине эркин пикирли гошгулары билен башлап, эркин

гуш ялы болуп учуп гитди. Ол өз гошгусыны эркин дөредйэр, дөврүң талабына гөрэ эсер дөретжек болуп азара галмаяр. Хич хили галыпа гирмейэр. Эркин гуш мысалы поэзия мейданында учуп йөрйэр. «Худай» сөзүни агзамагың горкулы дөврүңде «топрагым» гошгусында:

Сениң дузуңы ийдим, наныңы ийдим,
Галплыгам этмедим, Худая шүкүр.
Кә гөге галдым, кә гөкден индим,
Эмма хич йитмедим, Худая шүкүр.

дийип языпды.

Ол хич вагт поэзия, элиндэки галамына, йүзи дүшен ынсанына, ватанына, дузуна галплыгам этмеди. Мешхур, парасатлы халыпалар оны голдады, ол гөге галды, гошгуларыны танкыт эдип, гөкден индердилер, ол йитмеди. Гайтам, шахырымыз белентлик басганчагының ене бирине мүнди.

Г.Эзизов «Сөйги» атлы сонетлер чеменини языпды, гошгы билен язылан лирики поэманың бу формасыны түркмен поэзиясына илки сапар гиризди. Шахырың «Гүйз», «250,000,000» атлы лирики поэмалары хем түркмен поэзиясының өсүшине улы гошант боляр. Г.Эзизов бу поэмаларың биринжисинде алтын гүйз чагында оюна гелен шатлыклы-гайгылы дуйгуларыны окыжылары билен пайлашса, адамың ер йүзүндэки өмрүниң манысы догрусунда кәте гамгын, кәте дүнъеви пикир йөретсе, икинжи поэмасында Маяковскиниң тәсири дуолян бир рөвүшде болан сөйгүсини жошгун билен дашына чыкарыр. «Сөйги» атлы сонетлер чеменинде:

Гурамаз дүнъеде сөйгүң дарагты!
Ине, адамзадың иң зерур багты.
Сөйүп-песлик, пислик көкүни гырың!

Сөйги билен сөйүң! А сөйги гиңдир!
Хер хал гечмишимден ёкдур ахмырам,
Чүнки, мең гечмишим-сениң сөйгүңдир.

Гөр, ол нэхили ажайып сөзлер билен сонетлер чеменини дөрөдипдир. Өзем түркмен поэзиясында илкинжи ёла.

Ине, шейлеликте, шахыр Г.Эзизов алтмышынжы йылар поэзиясының идея-тематика ве форма тайдан өсмегине улы гошант гошан шахырларың бири болуп хасапланяр. Бейлеки башга-да шахырлар билен бирликде алтмышынжы йылар поэзиясыны Г.Эзизовсыз гөз өңүне гетирмек мүмкин дәл диен пикири айдасымыз гелйәр.

II БАП. Троплары уланмакда Г.Эзизовың шахырлык уссатлыгы ве өзболушлылык айратынлыклары

Г.Эзизовың гүйчли хем сагдын лирасы бар. Лиризмиз ширели леззети, якымлы ловудан долы мухаббети, барк урыжы ысы онуң шыгырларының эсасы кувватыны эмеле гетирйәр. Шонда-да шахырың бүтин дөрөдиджилегинде, шол санда лирики теманы ишлейшинде аграслык, салдамлылык, садалык, пәклик, маны-мазмун агдыклык эдйәр. Шахыр бойдак бойлы, нәзли гөзеле гувананда-да, онуң нәзкерешмесини суратландырмага йүзленишинде-де, эне топрага болан мәхирини беян этмекде-де, тебигатың суратыны шекиллendirмекде-де хыжувы эгсилер ялы дәл. Шейле сетирлер хемише тебигы дуйгудан долы. Эмма велин улы адамкәрчилик, профессионал шахырың объективлиги хич вагт унудыланок. Шонуң үчин биз бу кесплик ишимизиз шу бөлүминде шахыр Г.Эзизовың түркмен сәхрасына, эне топрага болан буйсанжыны метафора гөрнүшинде тебигат билен багландыгыны оны суратландырмакда чеперчилик серишделериниң уссатлык билен уланыландыгыны ве шол чеперчилик серишделериниң, чепер деталларың шахырың шахырлык әлемине етирен тәсирини өврнемклиги максат этдик.

Шахыр гиң дүнийә догдук меканының, өз юрдуның шатлыклары, гайгылары аркалы гөз етирйәр, әлем-жахана болан сөйгүси эне топрага болан ышкындан башланяр. Кичижик зат аркалы улы сөйги, шахсы йүреге якынлыктан умумы ашыклыга гечилип гидилйәр. Улы дүнийәни сөймегиң ёлы кичижик меканына болан вепалылык аркалы амала ашырыляр. Шахырың чыныны айтмагы, йүрегинде ятан дуйгулары гызгыны билен окыжыalara етирмеги шыгры чепер йөнекейлиге,

садалыга, өзболушлылыга элтйэр. Эне ере баглылык, онуң херекетли гүни хасса, шат гүни мес болуп гезмек, докдук мекансыз яшайшы гөз өңүне гетирмезлик, Ватаныңы жан-жигериң хасапламак идеясы гошгуларының «эти-ганына» сиңипдир.

Сениң дузуңы ийдим, наныңы ийдим,
Галплым этмедим, Худая шүкүр.
Кэте гөге галдым, кэ гөкден индим,
Дузуңы сыладым-ялан язмадым.

Диңе сениң гышың билен гышладым,
Диңе сениң язың билен язладым.

диен сетирлеринде өз юрдуның дузуңы ийип, она хормат гоян лирик гахрыман өзүниң буйсанжыны кагыз йүзүне образлы сөзлер, метафоралар, деңешдирмелер билен чепер сөзде беян эдипдир.

Йитиренми сең гойнуңда йитирдим,
Тапанымам сең гойнуңда тапдым мен.
Сен болансоң дүңйэ акыл етирдим
Онуң эхли песлик, шатлыгы билен.

Нирэ гитсем, мениң билен болдуң сен.
Сен, серетсем, онки сүңңүм экениң.
Чалышман даш юрдуң гүллери билен
Аякда ыз гоян сениң тикениң.¹

диен бентлеринде шахыр пикир-дуйгусында нирэ гитсе-де онуң калбында ватана болан буйсанжы лирик гахрыман билен биле яшайр. Шахыр бу сетирлерде поэтик ситаксиси ерликли уланып билипдир.

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат. 1977, 208-сах.

Ягны соңкы бендиң үчүнжи, дөрдүнжи сетирлеринде сөзлемде сөзлериң адатдакы ерлери чалшырылып, инверсия усулы уланылыпдыр. Сөзлемдәки сөзлериниң ерлериниң бу хили чалшырылмагы йөне ерден дәлдир. Соңкы бендиң үчүнжи сетирини алып гөрелиң. Шол сөзлеми гошгудака гөрнүшинде оканымызда, биринжиден онуң акгынлылык хәсиетини дуйярыс, икинжиден, сөзлемдәки сөзлериң хер бириниң айратынлыкда аңладян манысының хас ныгталяндыгыны, шонуң нетижесинде сөзлемиң хем эмоционал хәсиетиниң гүйчленйәндигини дуйярыс. Эгер биз шол сөзлеми дилиң синтаксисиниң умумы кадасы боюнча «Даш юрдуң гүллери билен чалышман» дийип айтсак, онда онуң акгынлыгының эмоционал хәсиетиниң говшаяндыгыны ачык дуйярыс. Гошгының соңкы сетиринде эййәм метаформалы бир тапмача гөрнүшли образлы сөзлер гетирилийәр. Ягны өз юрдуның «тикени-де», өзге юрдуң «гүли» билен меңзедилип, деңешдирилийәр. Шу ерде бир зады айдып гечмек ерликли болармыка диййәрис. Шахыр бу ерде халкымызың дилинде өвүт-несихат хөкмүнде айдылып гелинйән «Өзге юрдуң гүли, үз юрдуң яндагыча болмаз» диен афоризмини өз гошгусында образлы гөрнүште бермеклигиң хөтдесинден гелипдир. Г.Эзизовың дөредижилигинде гиң уланылан халк дөредижилигинден ве классыкы поэзиямызың говы нусгаларындан өзлешдирилен өвүт-несихат сөзлер ве накыллар гаты көп душ гелйәр. Булар Г.Эзизовың дөредижилигине айратынлык хәсиетини бермек дережесине гетирилмеги, шахырың оңа ызыгидерли йүзленмеги, оны шахырчылык эндиги дережесине ченли өзлешдирилмеги ве шол дережеде эсерлерине синдирмеги билен багланышыклы.

Ине, шейле афоризмлер шахырың шыгырларындакы зерли халкалары эмеле гетирйән сетирлерине, кәхалатларда болса, онуң

жадылы талантының тәсири астында айры-айры жемлемелерине-де гирип гидипдир. Мунуң өзи иң бәркиси өңе сүрүлйән пикири ягтыландырындыгы, окыжа мазмуны говы өзлешдирмәге көмек эдйәндиги, шыгырың гүйжүни, леззетини артдырындыгы хеммелере мәлим хакыкат.

Шахыр үчин, лирики гахрыман үчин Ватандан мукаддес, кераматлы зат ёк. Ол көп улы задың ичинден говыны сайламагы башарышы ялы, улы хадысаның, предметиң ичинден эрбедини хем сайгармагы, сайламагы башаряр. Онуң гошгуларында хайырдыр шери өлчейән мизан терезиниң хайыр тарапы ерде галанок, агыр гелйәр. Диймек, говулыгың, ягшылыгың өрүси гиң, эрбетлик элиң аясы ялак ерде гысылып гүн гөрйәр. Шахыр үчин эрбет юрт ёк-да, яарамаз адамлар бар.

Ил диениң-ишчи, дайхан, шахырдыр,
Илиң элмыдама оңатдыр пәли.
Йөне адам диен ялңышяр кәте,
Олар периште дәл ялңышмаз ялы.

Олар ялңышярлар. Боюн алярлар.
Эмма йүреклери оңат пәллидир.
Гиден илдир-ишчи, шахыр, дайханлар...

Ил диениң болса ялңышян дәлдир.¹

Шахырың ёкардакы гошгы бендинде гайталамаларың нетижесинде лирики гахрыманың ил-халкына берен улы бахасы эмоционал хәсиете эе болуп, гошгы сетирлеринде өз беяныны тапыпдыр. Эсасан-да ол гайталамалар «ишчи, дайхан, шахыр» сөзлери

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977, 166-сах.

окаланда интонациялы эшидилип, гошга гөтеринки оваз багышляяр, рух берйәр.

Шахыр ынсаның ер йүзүндәки иң гыммат затдыгына дүшүнйәр, эрбеди говуландырмага, ягшыны хас көпелтмәге чалышяр. Шахыр эне топракдыр ынсаның арасындакы арабагланышыгы, ыссы мәхири суратландыранда, хадысаның ики тарапыны хем ятдан чыкармаяр. Диңе адам гудратлы топрага ашык дәл-де, адамзат неслиниң месгени, салланчагы болан эне ер хем ынсана ашык, гөвсүни гүле өвүрйән эдермен герчеклер билен багры бадашылгы. Топраксыз адама яшайыш ёк, ынсансыз топрак чаңап ятан ябаны ере өврүлжек. Шу ганыбир арабагланышыгың манысына чунңур гөз етирен шахыр бири-бириниң ичинден гечирип, ынсаны эне ериң ышкында эредип, топрагы адама интизар гечирйәр.

Ач гужагың, сәрам,

Гойнуң чаглыдыр.

Мениң әхли бахам

Саңа баглыдыр.

Сәхрам,

Сынмаз өркүм

Сырың ач маңа.

Ер бер,

Менем көкүм

Урайын саңа.¹

Шахыр топрак хакындакы гошгуларында эне ери бар зада дүшүнйән эдип гөркезмек, «дил битирмек» билен, оны ынсанлашдырмак билен, онуң дүнйәниң безеги болан адамлар

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977, 75-76-сах.

рухубирлигини ныгтамакчы боляр. Ёкаркы «Сэхрам» гошгусында ынсан ере көкүни чуң уруп, тебигат хадысалары билен гөрешенде оны улы дирег, аягының астындакы берк даянч эдинмекчи боляр. Шонуң билен бирликде шахырың шахыраналык уссатлыгы, бу гошгуда сэхраны жанландырып, оңа дил битирйэр. Оңа өзүниң арзув-хыялыны билдирйэр. Хеммэмизе мәлим жансыз затларың жанлы затлара меңзедилип гөркезилмегине жанландырма² дийилйэр. Шахырың ёкардакы гошгусында геплемейән, сөзлемейән сэхрасына адам ялы гүрлешмек хәсиетини берип, онуң билен лирики гахрыман ичинден сырлашып гүрлешйэр. Шонуң үчинем, сэхраның образлылыгы, эмоционал хәсиети хас-да гүйчлендирилип суратландырылар.

Г. Эзизов түркмениң үммүлсиз сэхрасына, онуң голдан-гола ашян, гырда агаяна яйнаян сэхра шемалына, дүр дәнеси сайылян бахар ягшына, хасылы көп топрагына, сэхрайы, жана якымлы ховасына сөйгүси чәксиз. Чәксиз сөйги хемме шахырда-да, ватаныны сөййән хер бир адамда бар йөне шоны өз дуйшуң, өз сызышың ялы язмак, бейле буйсанжы, шейле гуванжы окыжыларда оярмак диңе уссадың элинден гелйэр.

Геп сүйжи овазда, акымда-да дәл.
Хер ким довам эдйэр, сайлан ёлуны.
Ёк, башга улурак бир меселе бар
Сөййәнми
Сөйшүң дек түркмен илини!
Онуң яйлаг бүрән сэхраларыны
Дагларың жеренлериң баласын.
Гиевчилемәге хачан гер дийип

² Абдыллаев Ө. Эдебият теориясының эсаслары. Ашгабат: Магарыф, 1985, 188-сах.

Чувал гызлаң какян сүйжи ләлеси.

Өз илини сөйүп билмедик, киши

Сөйебилмез материклең барыны.

Шейле гөзел түркмен тебигатыны суратландырян сетирлери окадыгың сайын әхли зат гөз өңүнде жанланяр, даглардакы овадандан овадан жеренлер баласы, йигитлерине гарашян гызларың ләлеси эдил гулагына эшидилйән ялы яңланяр. Шейле гөзел түркмен илини сөймезлик болармы? Элбетде, «ёк». Г. Эзизов хем өз илини, түркмен сәхрасына айратын дуйгы билен, жаны-тени билен сөйүпдир. Дашындан гөрәймәге озал йүзлерче, мүңлерче ёла эшидилен, гулагында галан хакыкатың йүрек ургысына кыбап сазланан сетирлерде яңланышы башга хили болуп чыкяр.

Г. Эзизовың гошгуларының көпүсинде онуң лирики гахрыманының түркмен сәхрасына болан чәксиз сөйгүси, йүрек жошгуны айдың дуюляр. «Учуң дурналар» гошгусында:

Учуң, эркана гушлар,

Учуң эркана.

Асманам дурна учса,

Бормуш гөркана.

Диңләң чопан нагмасын

Узак яйлада.

Сизе гүлле ягмасын

Гүндир-айларда.

Шахырың бу гошгы сетирлерини окап гөрсек, гошгы йөнекейже ялы болуп дуюляр. Эмма гошгыны үнс берип окасаң, онуң чуң мана эедиги дүшнүкли зат. Себәби, сәхраның эркана гушларыны васп эден

шахыр гушлары эркана учуп, Гарагумың жүммүшиндәки узак яйлада дурналарың-да чопаның нагмасыны диңлемегини исләпдир. Шейле диймек билен шахыр түркмен илине болан сөйгүсини васп эдипдир. Себәби, түркмениң дилли тўйдүгинден чыкян оваз түркмениң сәхрасыны беян эдйәр. Бу ерде дилиң образлы аңладыш серишделериниң бири болан аллегорияны уланмак билен пикириниң образлы аңладылмагыны, эмоционал тәсирлилигиниң артмагына сынаншык эдипдир. Бу ерде дурнаның образы билен эркана яшаян ынсанларың хәсиети хем ачык әшгәре боляр.

Байрам Жүтдиевиң бир гошгусында беллейши ялы, ол шахырың, ягны Г. Эзизовың «Занны шахыр». Ол сөйги, айралык, вепадарлык ялы меселелере багышлан гошгуларында айратынам өзболушлыдыр.

Г. Эзизов түркмен сәхрасы ялы гингөврүмли, түркмен топрагы ялы берекетли, «чага ялы пәк болмагы» окыжысына үндев эдйәр.

Меңзәсим геленок өңкүлигиме
Бу топрага болса меңзәп билемок.
(«Сәхра йылдызы»)

Гечмишиң тозанын силкип үстүңден,
Гелжегңи сәхраның йүзүңден окап,
Ягыш геченден соң чырмашан ота
Ятарсың,
Ятарсың йүзүңи ойкап.

Дүшүнерсиң бу топрага, бу дүңйә,
Шоң пәклиги билен сенем борсуң пәк.
Тәмизлик,

Эльетмез гөзеллигинден.

Башга онуң дынным ялы кеми ёк.

Бу сәхра,

Бу учмах бежерйәр бизи,

Бизем сөйгүмизден берип аклыгын,

Бу яшыл уммана сиңип гиделиң

Хем болалың бир бөлеги пәклигиң!

(«Гәверсиң дүзүнде»)

Г.Эзизовың өзи-де, поэзиясы-да топрак билен бадашып, сазлашыклы гөрүнийәрди. Бар задың энеси топрак, мәхрибан тебигат, хем-де топрак ялы пес гөвүнлилик, гүйз паслы ялы эчилмек, гоязылык, ширелилик, бахар паслы ялы пәкизелилик тәзелениш-онуң шыгырларының өзенинде гойлан. Шу ерде ене бир меселе өңе сайланып чыкяр Г. Эзизовың гошгуларында сәхер концепциясы образ дережесине гөтерилипдир. Себәби, сәхер тебигатың иң ажайып, тәмиз пурсаты. Пәклиги, арассалыгы васп этжек болсаң, сәхери васп этмели. Бу барада жедел болуп билмез. Буны бейик классык шахырымыз Магтымгулы Пырагының дөредижилигинден хем мысал алса болар. Магтымгулының дөредижилигинде «сәхер» дүшүнжеси образ, цикл гөрнүшинде системалашыпдыр. Мунуң шейле болмагының себәби, шахырың өмрүниң белли бир этапында уян суфизмиң дүшүндириши боюнча сәхер арассалыгың, пәклигиң символдыгыңдан башга-да, сәхер перишделериң гезйән вагты, Худайың бир дем дынч алян пурсаты. Шол вагт чын йүрекден диленен дилег, эдилен ыхлас ерде галмазмыш, хасыл болармыш. Йөне бизиң дүшүнишимизче, Гурбанназар Магтымгулының «сәхери» барада гүррүң эдйәр. Магтымгулының шахырана шахсыети

сәхер туруп, арзув-ислегиниң амал болмагы үчин абстракт Худая мынажат этмәге чагырса, Гурбанназар сәхер өрүп, пәклиги, арассалыгы сәхерден кем болмадык чага-реаллыга сежде этмеклиге үндейәр. Догры Гурбаннар Эзизовда «сәхер» эдил Магтымгулыдакы ялы системалашмадык болса-да, гараз, душуляр:

Сәхер туруп, сыл йүзүңе чагаңы,
Пәклигинде болуп билсең шонча бол.
Сен санама гара сачың агыны,
Сен саг-аман өрениң монча бол.

(«Сәхер туруп, сыл йүзүңе чагаңы»)

Сөйүң чагаңызы.
Сөймекден армаң.
Сәхерлер оянып өпүң бир салым.
Элине тутдурып уллакан алма,
Пата берип, узак ёллара салың.

(Сөйүң чагаңызы)

Шейлеликте Гурбанназар сәхер дүшүнжесини замана лайык тәзече ачяр.

Унудян өзүми. Унудян бада.
Яшыл тебигата сиңйән-де гидйән.
Бакы тебигатда,
Бакы дүнийәде,
Өзүми гүл, топрак, майсадыр өйдйән.

Жуда ир хөврүкдим яшыл баглара,
Сәхраның үстүнден өвсен шат эле.

Шоң үчинем гусса батан чагларым

Кеселми бежерйән тебигат биле.

Г.Эзизов өзүни тебигатда, топракда өсүп отуран гүле меңзедип, тебигатың жана шыпалы гүл ялы ховасы билен өзүни бежерйәр. Эййәм, бу ерде шахыр тебигатың ал-яшыла бүренип отурмасының өзи-де адамың жанына рахат берйәндигини ныгтаяр. Шахыр меңзетмелер үчин анык деталлары сайлап алыпдыр. Себәби, өңден мәлим болшы ялы адамың бу дүнийәде, әлем барлыкда дири яшап йөрмеклиги-гүле меңзедилип гелинипдир. Шонуң үчинем бу ерде шахыр өзүни гызыл гүле меңзедип, топрагы болса майса дөңейәр. Догры метафоралары ерли-еринде ерликли уланмак үчинем шахырдан улы шахырлык усул талап эдилйәр. Шонуң үчинем меңзетмелере белли уссат алым Рахман Режебов оңа шейле дүшүндириш берйәр: «Меңзетмеде дашкы кешби я-да хәсиети боюнча бири-бирине якын боллан ики саны предмет, хадыса, ахлак ве дүшүнже бири-бириниң гапдалында гоюляр. Шолардан биринжиси эсасы болуп, икинжиси биринжисиниң айратынлыгыны, ягны языжының гөркезмек ислейән тарапларыны хас айдың ве чунңур гөркезмеклиге хызмат эдйәр. Шонда икинжи предмет диңе көмекчи, пассив болуп гатнашмаяр. Хут икинжиниң көмеги билен биринжи хадыса йөнекей хадысадан чепер хадыса өврүлйәр, чеперчилик билен яңадан дүнийә гелйәр, чепер әдебията махсус болан чепер мазмуна өврүлйәр».¹

Ине, шонуң үчин шахыр Г.Эзизов өзүниң сәхрасыны, яшыл тебигатыны суратландыранда меңзетмелери гиңден уланыпдыр. Ери геленде шуны хем айдып гечелиң, бу меңзетмелер шахырың пикир-

¹ Режебов Р. Лирики мазмун ве шыгыр сунгаты. Ашгабат: ылым, 1968, 245-сах.

дуйгусыны окыжа тәсирли етирмек үчин, гошгының эмоционал хәсиетиниң артмагында улы ролы ерине етирип дур.

Г.Эзизовың гошгуларының көпүсинде тебигата, топрага болан чәксиз сөйгүни, шейле хем адам өмри билен баглы сетирлери гөрмек боляр.

Адам өлүм дийип тапыпдыр бир зат
Өлүм нәме?
Тебигата гарылмак
Бахара гүл болуп, гетирмек шөхрат,
Даң сәхерлер пынтык болуп ярылмак.

Шахырың бу сетирлери ынсаны чунңур ойлара сезевар эдйәр. Догрудан-да «өлүм»-тебигата гарылмак, топрага сиңмек. Соңра болса, бахарда гүл болуп өсүп, тебигатың гөзеллигине гошант гошмак. Энтег хич бир шахыр «өлүм» диен зады бейле гөвнүчөкгүнсиз эдип суратландырып билмәнди. Бу сетирлери окап, «өлүм» диен зат болса-да, ондан сен энтег горкаңок. Себәби, өлсең-де гүл болуп өсжегиңе гуваняң. Нәхили гудрат! Сен шейле сетирлери окасаң-да, өлүми ятласаң-да, хич хили гөвнүң чөкенок.

Достлар нәме,
Гиден гүнүң агларлар,
Бир нәче гүн сени ятлап көерлер.
Чын йүректен көңүллериң дагларлар,
Соңра?
Соңра агламасын гоярлар.

Йөне йыллар гечип, үйшүп дең-душлар
Гөк отуң үстүнден басанда гадам

Отлар онуң аягына чырмашар,
«Саклан!» дийән ялы-мәхрибан адам.

Кейпиңиз ненеңси! бармыдыр бир тап
Гезип йөрмүсиңиз башларыңыз жем?
Эмма шол отларың йүзүне гарап,
Мендигими билмез олаң бирисем...¹

Сетирлери ызлы-ызына окадык сайын аңың дурланып, топрак билен ынсаның айрылмас багланышыгыны гөз өңүне гетирмек мүмкин. Гөк отларың яйрадян хоштап ховасындан дем алып, ынсаны яшадянам топрак. Топрага сепен дәнәнем гөгерип, көпелип, ынсаны эклейәр. Ынсан болса вагтың гечмеги билен, өнүп-өсүп, топрага гайдып баряр.

Ине, шейле хакыкаты сададан гелен чуң пикирде суратландырмак диңе Г.Эзизовың дөредижилигине махсус. Шахырың дөредижилигинде пес көңүл топрагы, берекетли гүйзи пәкизлиге хем тәзеленише чагырян бахар паслыны гөрмек боляр. Себәби, ол:

Шахырлаң йүрегем топрага меңзеш,
Йөне башгаражык берйән хөреги,
Сен оңа чүй окла, тикен, авы сач.
Диңе гүл дөредер шахыр йүреги.

дийип хасаплаяр.

Г.Эзизов айратын гүйз паслыны говы гөрүпдир. Гүйз ялы эчилмек исләпдир. Г.Эзизов бу дүнийә тәзелениш, пәкизелик паслы болан бахар айларында гелип (1.03.1940), гүйзүң ортакы айы (30.10.1975) гүйз япракларының солушы ялы бу дүнийәден гайып боляр. Г.Эзизовың эсерлери онуң йүрегинде бахар чагында гунчалап, гүйз

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977. 143-сах.

паслында бишен ялы. Өз «ялаңачлыгындан утанян болуп, йыгрылып дуран новбахардакы баглар» хакда язын бир гошгусында, шахыр шейле диййәр:

Вагт гелер, ысгар олар хованы,
Шейдип, язың башландыгны дуярлар.
Олар эдил чага догран эне дей
Богунундан баш пынтыгын ярарлар.

Г.Эзизовың «Бахар чагыряр» гошгусында:

Яша! Бахар гелди!
Узаляр гүнлер.
Зәхмет билен жошяр
Атызлар, пеллер.

Айдымлар жош уряр
Мисли бир деря.
Достлар, йөрүң өңе!
Бахар чагыряр.

дийип, шахыр ынсанлары пәкизелиге, тәзеленише чагыряр. Зәхметсөрлиге үндейәр. Диңе бахар ялы пәкизелиге, тәзеленише уймалыдыгыны айдыр. Гөйә бу ерде бахар паслына дил питәйән ялы, ынсанлары өзүне чекип дур. Шахыр бу пикири окыжа етирмек үчин риторики йүзленмелерден гинден пейдаланыпдыр. Риторики йүзленмелер гошгының овалы овалмагы үчин хызмат эдйәр.

Шахырың «Бахарың иши» гошгусында:

Бахар сәхер билен башлады ише,
Ак сүйт гуйды эриклерин үстүне.
Балдаклары гөк реңке бояды.

Гүлөлөклер ак өвүсди дессине.

дийип, бахар паслыны суратландырыр. Бахар паслыны гызың кешбине салып, чепер суратландырмагы башарыпдыр.

Эллеринден дүр дөкүлйэр бахарың

Непеси дурлады чыглы хованы.

Эдил бир гыз гелип, багларың үстүне ак сүйт гуюп, балдаклары гөк реңке бояп йөрөн шекилде гөз өңүнде жанланяр. Ынсан билен тебигатың багланшыгы хас айдың гөрүнйэр. Шейле хем шахыр бу бендинде гөчме манылыга көп үнс берипдир. Тебигаты жанландырян бахар паслы элбетде, элине сүйт алып, эриклеринң үстүне гуюп билмез, эмма шахыр уссатлык билен багларың ак гүле бүренмегини шол ёкардакы гөрнүшде образа салып билипдир. Шейле гөчме манылык шахырың гошгуларының аглабасында уланыляр.

Бахар паслы ялы пәкизелик, тәзелениш билен бир хатарда, гүйз паслы ялы эчилмек, гоязлык Г.Эзизовың гошгуларында нәче дийсең бар.

Гүйз пайхасы билен пикир өвүрсөң,

Яманы күл эдип совурмак үчин,

Ынамсызлык көпрүсини чөвүрсөң,

Ынам көпрүсине өвүрмек үчин.

Гүйз паслыны Г.Эзизов пайхаслы-дана кишиниң образы хөкүминде жанландырыр. Гүйз паслы гелсе тебигат аграмланяр, йөне шейле бир миве эчилйэр Тебигат гүйз гелсе элинден әхли иш гелйән, йөне әхли зат элинден гелсе-де, гедемлиги башармаян сахы, дана кишиниң сыпатына гирйэр. Г.Эзизов гүйзи шейле суратландырыр. Өзүниң хем гүйз ялы болмагыны ислейэр.

Өз окыжысына ягшы сөз айтмак, оны поэзияның мәхирли сувы, ылхамлы сетирлери аркалы гандырмак мейли билен жошан Г. Эзизов өзи-де дөредижилигине мынасып нырх гоюлмагыны, говусына говы яманына яман дийилмегине мэтэч болан шахырдыр. Шол себәпли болса герек, онуң кәбир гошгуларында көпленч, өз-өзүнден, өз ылхамының өзүни канагатландырылмазлыгы, кәте өзүне бейлекилериң гарайшындан нәгилелиги айдың дуймак боляр.

Бар сары төверек шейле ажйып,
Сениңем ажайып боласың гелйәр,
Бу ягшы дүнийәниң үстүнде гайып,
Өлсең-де, бу дүнийә гелесиң гелер.

Эмма ягшы сөзи беян этме кын.
Яксаңда оң үчин гүнүң, йыл, айың,
Эрбет сөз жезасын чекмеклик мүмкин,
Ягшы сөз жебрине ненең чыдайын.

Ол эдил топрага дүшен тохум дек,
Эйәр йүрегими, жепасы кәндир.
Эгер бир гүн гойса урмасын йүрек-
Айдылмадык ягшы сөзе бүдрәндир.

(«Гүйз» сонетлер чемени)

Бу Г. Эзизовың зейренжи дәл-де эйсем адам гатнашыгының белли-белли ногсанлыкларына поэтики танкыдыдыр. Шол етмезчиликлери субъектив гарайышларың болмагы хак ишиң нәхака, сагдының леллимлиге, пайхасың күтеклиге өз орнуны берйән халатларының йүзе чыкмагына мүмкинчилик дөредйәр.

Кимдир бири яшайышда болян шөвли хем бишов затларың ёлы шахырың йүрегиниң үстүнден гечйэр дийип тассыкланында нышана догры дегипдир.

Жемгыетиң хем адамларың сагдын, сап өсмегинде чепер эсериң, оны дөрөдйәнлериң хызматы мадды ныгмат өндүрйәнлериңкиден пес дэлдир, себәби дурмушда диңе нандыр сув билен онулмаяр, ахырын. Ынсан хич вагтам чепер сөзе гүйменже хөкмүнде гарамандыр. Гайтам чепер сөзе асырлар довамында улы сарпа гойлуп гелинйэр.

{Ёкарда белләп гечишимиз ялы, Г.Эзизов әлеме догдук меканының, өз юрдуның шатлыклары, гайгылары аркалы гөз етирйэр, әлем-жахана болан сөйгүси, эне топрагына болан ышгындан башланяр. Кичижик зат аркалы улы сөйгә, шахсы йүреге якынлыктан умумы ашыктыга гечилип гидилийэр. Улы дүнйәни сөймегиң ёлы кичижик меканына болан вепалылык аркалы амала ашырылар. Шахырың чыныны айтмагы, йүрегинде яшан дуйгулары гызгыны билен окыжылара етирмеги онуң шыгырларыны йөнекейлигиң, садалыгың үстүнден элтйэр. Эне ере баглылык, онуң хесретли гүни хасса, шат гүни мес болуп гезмек, догдук мекансыз яшайшы гөз өңүне гетирмезлик, ватаны жан-жигериң хасапламак идеясы шахырың «Ене гайдып гелдим догдук дияра», «Сөвүтли», «Сениң адыңа», «Атлар яйлакларда хоргуруп дурар», «глобус», «Суратчы оглан», «Кичижик шәхерлер». «Ил» ялы гошгуларында айдың суратландырылыпдыр.

Г.Эзизов кәте дуры ойланмалар, калба долян дуйгулар, озал яшан гөзел ерлерини ятланында-да дөрөйән сүйжи гамгынлык, кәте болса шыгырда суратландырылян анык вака аркалы эзиз дияра

сөйгүсини дашына чыкарыр. Шахыр дура-бара топрак, тебигат билен лирики гахрыманың гатнашыгыны чуңлашдырып, оны эне ере адаглы эдип гойяр. Онуң дуйгулары аныклашып, умумлыкдан конкретлиге гечип гидйэр. Ол өзүниң кейпиниң, хал-ахвалатының дережесини, рухы пэклигини, мертебесиниң белентлигини «йүзи дуршуна дер» сэхраниң, ховаласы белент дагларың кейпи, ховасы билен баглаяр. Шейдип, тебигатдыр ынсаның арасындакы өзара дүшүнишмек, сазлашык йүзе чыкярды:

Дүнийэмизиң өрки, гөгүң диреги,
Бардыр томашалы сапарың, даглар,
Бугүн саңа өркләп дәли йүреги,
Сенден улы кувват тапарын даглар.

Мен-мен диен дага көңүл багладым,
Сени гөрүп кичилигме агладым,
Боюмы боюңа деңән халатым,
Тоба эдип өңүңде чөкерин даглар.

Сын эт умманларың гөзел гөркүне,
Бейик биналарың сынмаз өркүне.
Яманлыгмы гой өзүмиң эркиме,
Ягшылыгмы велин апарың, даглар.

(«Даглар»)

Шахырың бу гошгусында ынсан өзүни даг билен деңешдирип, өзүниң даг ялы болмагыны арзув эдйэндиги беян эдилйэр. Эмма адам нэче бойы узын болса-да, онуң бойы даг билен деңлегип билмез, элбетде. Йөне шахыр нәмәни айтмакчы боляр? Шахырың пикиринче

ынсан ил ичинде абрай алып, эхли тараплайын кэмил болуп билсе, шонда онуң мертебеси даг ялы белент, бейик болуп билер. Г.Эзизовың бу гошгусында даг образы шейле бир арша галып суратландырылыпдыр. Мундан артык хич бир шахыр дагы бейле дережеде беян эдип билмезмикә диййәрис. Догры даг образы классыкы эдебиятымызда гиңишлейин уланылан образларың бири хасапланяр. Мысал үчин бейик классык шахырымыз, түркмен милли эдебиятының дүйбүни тутужы Магтымгулы Пырагының дөредижилигини алып гөрелиң. Магтымгулы бир зады беян этжек боланда кәбир гошгуларында дагы детал хөкмүнде уланыпдыр. Мысал үчин:

Иллер хей, Межнун дагының,
Серинден думан гитмезмиш.

диен сетирлеринде Межнун дагының думанлы боляндыгыны суратландыряр.

Ине, Г.Эзизовың хем ёкардакы гошгусы классык стилде языландыр. Бу шахырың гүррүңсиз уссатлыга етишенлигинден хабар бейәр. Себәби, өнде белләп гечишимиз ялы Г.Эзизовың дөредижилиги тәзеликлере бай болды. Мунуң хем себәби, поэзия мейданына өз үстүнде дынгысыз иш алып барян, талантыны өсдүрен, «өз сайлан ёлу»ның аркасында өзүниң стилине эе шахыр хөкмүнде гирип гелди. Шонуң үчинем шахырың чепер образы дөретмекдәки уссатлыгы бирнәче яш шахырлар үчин өренижилик мекдеби болды.

Ине, шейлеликте шахыр Г.Эзизов өзүниң өзболушлы дөредижилигинде троплары уссатлык билен уланып билипдир. Айратын хем бу уссатлык шахырың ёкарда белләп гечишимиз ялы тебигат, эне топрак, түркмен сәхрасыны суратландырмак, онуң ажайып тебигатына болан буйсанжыны беян этмек ялы гошгуларында айдың дуоляр. Ол

болса, өз гезегинде шахырың дөредижилигине улы тәсир эдип шыгырларының чеперчилигиниң гүйчли болмагына, поэзиясының айратынлыгыны беллейән алааматлардан болуп хасапланяр.

III БАП. Г.Эзизовың поэзиясында метафораларың уланылышы, оларың шахыр дөредижилигиниң чеперчилик айратынлыгындакы орны

Г.Эзизов окыжылар көпчүлигине айратын хем гошгының чеперчилигине үнс берйән шахыр хөкмүнде таналар. Онуң гошгуларында гарышып гиден рифма, стопалар айратын орны эелейәр. Шонуң үчинем, Г.Эзизов галыпа гирип язынларың, дөредйәнлериң хилинден болман, йүрек жошгунының бадыны өз эркине гойберйәр. Шол себәпденем гошгулар өзүни гаты эркин дуйяр. Шахырың шейле гошгуларының чеперчилиги-де, эмоционаллык тәсирлилиги-де гүйчли болуп, окыжыны өзүне бенд эдйәр. Мунуң үчин шахыр чеперчилик серишделерини, шонуң ичинде тропларың бир гөрнүши болан метафоралары дийсең ерликли уланып билипдир. Мысал үчин шахырың:

Гара-гара гаргалар

Гар-га-яр:

«Биз гонайсак,

Гаралар

Гар! Гар! Гар!»

Гоняр гара гаргалар,

Гара гаргалар.

Догруданам, гараляр

Гар! Гар! Гар!

Гара-гара гаргалар,

Какяр хешелле:

«Бар гар гаралар

Гарга гара дүшенде!»

Агшам чен гараляр

Гар. Гар. Гар.

Гараңкыда гаргалар

Еринден өрйэр.

Оларың тэк бири

Болса-да иш кын,

Шол отыр, ак гары

Гаралтмак үчин.

Гижәң аязында

Газаплыдыр гар.

Гарга аягындан

Бейнә чен доңяр.

... Гүнде гара гаргалар

Гаргалар: «Гак!»

Гак!»

А гар болса элмыдам

Ак!

Ак!

Ак!¹

диен гошгы сетирлеринде алогиялы мазмун гөзе дүшйәр. Ягны шахыр гары – ягшылыгың, паклигиң, гарганы болса яманлыгың, нәхаклыгың символы хөкмүнде суратландырыпдыр. Хаклык ве нәхаклык арасындакы гөреш хадысасыны ак гар билен гара гарганың диалогларында беян Эдип, олары контраса гоюп, гар ягып дуран гыш гүнүниң картинасы билен суратландыряр. Гошгуда яман, ачгөз, ганагатсыз адамларың хемише хак инсанлары алдава салып, олары яманлыга чагыряндыгыны «Гарганың шол отурышыды ак гары гаралтмак үчин» дейип суратландыряр. Эмма дүнийәде барыбир ягшылыгың, хаклыгың, паклигиң әхли затдан рүстем экенини «Ак гар хемише ак! ак! ак!» дүшүнжеси аркалы риторик йүзленме билен символ аркалы суратландыряр. Нетижеде, гошгуда метафоралы суратландырма шахырың пикир-дуйгусыны эмойионал хәсиетде беян этмекде улы чеперчилик ролы ерине етирип дур. Бу ерде ягшылык ве яманлык гар ве гарга билен меңзедилип, метафоралы суратландырыляр. Шейлеликде гошгының финалында ягны мазмунында ягшылыгың хемише әхли затдан рүстем экени хакындакы мазмун ачып берилйәр.

Шахырың:

Шапакдан от аляр багларың башы,

Ёда гижә тарап узалып ятыр.

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977, 217-218сах.

Дагдан тайып гелен авара шемал
Отуң хем мейданың ысыны гетир.²

Я-да:

Багларың үстүне гонанда агшам,
Гапыңыз какылса, ачың эдепли.

Ол нечүн гелипдир?

Ничикси гепли?

Йүрегин гаплапдыр ничик гайгы-гам?¹

Бир эййэм гүн яшды. Гаралды дүңйө,
Бакып дур земине мүң гөзли асман.

диен гошгы сетирлеринде алогиялы мазмуны беян этмекде метафоралар улы чеперчилик серишдеси хөкмүндө уланылыпдыр. Ягны, бирижи мысалда «Шапакдан от аляр багларың башы» дийип бизиң пикир-дуйгкларымыздан хем дашлашан формада пикир-дүшүнже чепер суратландырылыпдыр. Окыжы муны бирден дүшүнүп билмейэр элбетде. Я-да икинжи мысала үнс берели. «Багларың үстүне гонанда агшам» дийлип, гизлин, чылшырымлы пикир чепер беян эдилйэр. Аслында багларың башына агшам гонуп билмейэр. Эмма лирик гахрыман багы – бу өмүр мензили, ынсаның хэзирки яшап дуран пурсатыны билдирмек үчин метафораны уланыпдыр. Агшамы-гараңкы гижэни шол адамың бирден бир нэхаклыга душ болуп, оңа яланың япылмагыны аңлатмак үчин чылшырымлы маныдакы дүшүнжелери гетирйэр. Бейле хадысалар адамың өмрүндө болуп гечйэр. Мысал үчин дургунлык йылларында нэхак адамлара яла япылып, бирнөче адамлар

² Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977, 177сах.

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977, 179-сах.

нөхаклыгың гурбаны болды. Шахыр шонуң үчин бу гошгусында «Гапыңыз какылса, ачың эдепли, Ол нечүн гелипдир? Ничикси гепли? Йүрегин гаплапдыр ничик гайгы-гам?» дийип беян эдйэр.

Үчүнжи мысалда «Бир эййэм гүн яшды. Гаралды дүньэ, Бакып дур земине мүң гөзли асман» асманың мүң гөзи бар дийип дүшүндирйэр. Аслында асманың гөзи болмагы мүмкин дәл. Шахыр оны окыжысына ынандырып суратландырыр. Ине, гошгының дадаизм нусгасында язылмагы ве онда пикир-дуйгының метафоралы суратландырылмагы шахырың чеперчилик серишделерини ерликли уланандыгыны субут эдйэр.

Шахырың:

«Гыкувлашып гечип гитсе деңинден,
Дурналарың йыллар кимин хатары.
Сени гозгамаса бейик яшайшың,
Чөзүлен хем чөзүлмедик маталы»

диен сетирлеринде метафоралы суратландырмалар чеперчилик сериште хөкмүнде уланылыпдыр. Ягны, Адам өмрүни дурналарың учуп барян пурсатындакы гөрнүшине меңзедип, оны узун бир хатара деңешдирйэр. Яшайшың кынчылыклы гүнлерини чөзүлен матал билен деңешдирип метафоралы суратландырыр.

Г.Эзизовың «Мыхманчылыкда айдылан тост» атлы гошгусында метафоралар дийсең көп уланылыпдыр. Мысал үчин:

Төрүңизде хемишелик гуралан
Юмшак салланчагың ятмасын бады.
Сачагыңызда чөрек, дуз халтада дуз,
Сөнмесин ожақда ожарың оды.

Дулуңыздан гелин баксын Ай болуп,
Түйнүгүздөн гелин болуп Ай баксын.
Яман ниет билен ишикден гирен –
Яшгы ниет билен ишикден чыксын.

диен сетирлерде гелин асмандакы «Ай» билен деңешдирилип, метафоралы суратландырылар. Шейле аклыгың үсти билен Адам характериниң говуланмагы «ишик» билен параллел гоюлуп беян эдилейэр.

Ене-де бир мысал:

Асман алтын ачарыны алдырып,
Гар дәл, йылдыз дөкйән ялы бу тая.

диен сетирлерде метафора гинден уланылыпдыр. Ягны асмань ачары болуп билмез, шахыр муны чылшырымлы маныда суратландырмак үчин шейле серишдәни уланыпдыр.

Г.Эзизовың «Сонет» атлы гошгусында хем метафоралар чеперчилик сериште хөкмүнде уланылыпдыр. Мысал үчин:

Деңиз гөзяш дөкйәр, деңиз аглаяр,
Үч гүндүр деңизиң хич карары ёк.
Деңиз айралыга багрын даглаяр,
Ол Ай ярын багра басып биленок.

Үч гүндүр асманы чал булут бүрәп,
Деңзиң бу халына гүлүп гөзлейәр.
Үч гүндүр деңизиң багрын паралап,
Онуң гөзел Ай ярыны гизлейәр.

Деңиз-де ах уруп диййәр: «Эй шемал,
Шу чал булды ков-да, рехим эт Жана!»
Деңизиң налышын эшидип шо хал,
Шемал чал булды ковяр уммана.

Гөзел Ай асмандан деңизе дүшйәр,
Деңиз ярын багра басып, көшешйәр¹.

диен сетирлерде хем лирик гахрыманың ашыклык дерди деңиз
ве булдуң диалоглары аркалы метафоралы суратландырылыпдыр.

Г.Эзизовың:

Гечмен сениң үчин ягышдан елден,
Ягыш сачың ювар, шемал дараяр.
Бу асмандан гечмен, гечмерин гүлден,
Чүнки гөзлең гүл асмана гараяр.

Гой нур ягсын, гунча-гүл्लериң дери,
Гүн нуруна гарк болсун обалар.
Сениң үчин хич дүнийәден гечмерин
Гечсем сөйгүмизден гечдигим болар.

диен сөйги гошгы сетирлеринде-де метафоралар гинден
уланылыпдыр. Себәби, Г.Эзизовың сөйги гошгуларының аграслык
хәсиетини сөйгә ынсаны кемала гетирижи, кәмиллешдирижи дуйгы
хөкмүнде гараяндыгы билен хас-да салдамлы гөрүнйәр. Шахырың
ышкы гошгуларының бу хәсиети онуң поэзиясының, умуман аграс,
пайхаслы рухундан, тебигатындан сызылып чыкян хәсиетидир. Бу

¹ Эзизов Г. Серпай. Ашгабат, 1977, 221- сах.

хәсиет лирики гахрыманың ички дуйгусыдыр. Ине, шу ички дуйгулары беян этмекде чеперчилик серишделери, ягны метафоралар шахыра өз пикир-дуйгуларыны суратландырмакда улы везипәни ерине етирип дур.

Умуман айданымызда шахыр Г.Эзизов өзүниң шыгырларында чеперчилик серишделеринден, троплардан, шонуң ичинде метафоралардан гиңишлейин пейдаланып, өзүниң пикир-дуйгуларыны, лирик гахрыманың арзув-умытларыны чепер беян этмекде уссатлык билен пейдаланмагы башарыпдыр. Метафоралар шахырың гошгуларының чеперчилигиниң ёкарланмагында улы хызматы Ерине етирендиги ёкардакы барлаглардан ве анализлерден хем мәлимдир.

Нетиже

Г.Эзизовың пикирлере, дуйгулара бай, тэзе, өзболушлы стилде язылан гошгулары ёкарда беллэп гечишимиз ялы бада-бат окыжыларың, эдебиятчыларың үнсүни өзүне чекйэр. К.Гурбаннепесов Г.Эзизов барада шейле дийип ныгтаяр: «Ыкбал Гурбанназар Эзизовы алтмышынжы йылларың яш шахырларының башында гойды». А.Агабаев халыпасының бу пикирини хас-да өсдүрди: «Шу дөвүрде эдебиятымызда шыгыр сунгаты билен иш салышян тэзе бир өзболушлы өссүримлериң орта чыкып көплери өз дөредижиликлерине имирикдирилмеги озал башда Г.Эзизовың ады билен баглыды».

Г.Эзизовың шол вагткы гошгуларының гөрелде аларлык тарапыны оларың йүрекдешлиги, дүрли ахвалдакы шахырана ойланмалара байдыгы билен багланышдырмак боляр. Поэзия бахар ялы талантлы гелен Г.Эзизовың гошгулары эдебиятымыза дуры чешме сувы дек тэзе акым болуп гошуляр. Ол түркмен поэзиясыны яйраң дарагтының тэзе бир кувватлы голуна өврүлди. Ол поэзия бахарының мылайым ягшындан соң чыкып элеми безэн элемгошар ялы көп реңклиди, ал яшыл өвсүп дурды. Шахыр дурмушың дүрли проблемаларына өзүниң гарайшыны орта атырды. Шол гарайышда, ич дөкме-де, бегенме-де, йигренме-де, сөйме-де, йүрекдешлик сырыңы ынанмак хем гуванмаклык-да бар. Шонуң үчин Г.Эзизовың сөз ачан темасының хеммеси мөхүм тема өврүлйэр. Орта атыр пикирлери окыжылары гызыкландыяр.

Түркмен поэзиясында Г.Эзизовың өз орны, почерки, йөрелгеси бар. Онуң орнуны тутжак тапылмаз дийип болмаз. Йөне ол, эдил Г.Эзизов ялы болмаса герек! Себэби, Түркмен поэзиясының өсүшиниң

соңкы йылларыны Г.Эзизовсыз гөз өңүне гетирмек кын. Ол өз дөредижилиги билен гысга өмрүниң шыгырЪете багышлан йылларында кэмиллиге барян түркмен поэзиясының гөзе гөрнүп дуран басганчага галдырылмага етишипдир. Диңе бир сөзүниң баглан чемени, «Гүйз» сонетлер чемениниң башланышы шейле бир кэмил, шейле бир чукдам, онуң бир бендинден бейлекисине бир бөлүминден башгасына гечйән пикир йөрөтмелери, бүтевилиги ашрам-ашрам гелйән, гитдигиче гүйчленип галкынян мылайым хем өйме-өй сөкүп барян гүйз шемала чалымдаш бир зат. Сонетлер чемениниң бент этжек әхеңи ойландырярам, бегендирйәрем, гынандырярам. Сары гүйз онуң кешбини ядына саяр, онуң дөредижилиги хасылы берекетли сары гүйзе чалым эдйәр. Йөне Г.Эзизовың дөредижилигинде совуклык ёк.

Соңкы оба етмен далжыгса атым,
Оңа багрым билен сүйшүп етерин.
«Хош хабар гетирен обалар сөкүп».

Хава, онуң етмели мензиллери узакды. Ол мензиллере оны етди хасапламак болар. Ол аз яшады. Аз яшаса-да уз яшады.

Чекди оглан даг суратын-
Адама меңзеш.
Чекди оглан баг суратын-
Адама меңзеш.

Гүнем-адам,
Гүлем-адам.

Ватаның ләлигиниң гүллерден, майсалардан, шапаклардан, йылдызлардан, доймаян эйжежик көрпәниң әхли сураты адама меңзәр!
Оглан сапагындан икилик аляр.

Әлем-жаханың аңк әдижи реңклерине хайран галып барян
оглана:

Гөкде гүнеш адам ялы:

Гам чекме, оглан!-дийди.

Ерде гүллер адам ялы

«Гам чекме, оглан!-дийди»

Әлбетде, ол шахырана йүрекли огланжык дүниәниң әхли гөзеллигини дөредйән зәхмет адамсы. Шонуң үчинем чекен суратым адама меңзәп дур-дийип ойланмаяр. Муны онуң арзувчыл, арасса йүреги чала сызса-да, она әнтәк дүшүнмейәр. Әмма биз дүшүнйәрис. Шу шахырана огланжыгың әрте асыллы адамлары түйс йүрекден сөййән мердана ватанчы болуп етишжекдигине әсери язан шахыр Г.Әзизов билен билеликде ынанярыс. Инә, хайсы угур боюнча гошгы язса-да, онуң ичинден шейле ажайып маны сыгылып чыкяр.

Биз хәзирки дөвүрде Г.Әзизовың поэзиясыны нәме үчин халаярыс? Ол өңки йөрелен ёдадан йөрәмән, тәзе ёдалар үчин, пластинка ялы язылан айдымы гайталаман, өзлериниң өң әшитмедик айдымыны дөредени үчин, түркмен поэзиясыны тематики чәгини гиңелтмәге улы көмек әдени үчин биз бу гүн Г.Әзизовың гошгуларыны сөйүп окаярыс.

Шейлеликде ёкардакы бөлүмлерде середип гечишимиз ялы Г.Әзизовың дөредижилигинде метафораларың уланылышы меселесиниң ишлениши барадакы дерңевимизден биз ашакдакы ялы нетижелере гелдик:

1. Г.Әзизовың дөредижилигини алтмышынжы йыллар түркмен поэзиясының өсүшинде улы рол ойнан дөредижилик дийип хасапламак болар.

2. Г.Эзизовың өз дөредижилигинде ватан, түркмен сәхрасына, эне топрага болан дуйгусыны, сөйгүсиниң чепер беяныны гошгуларының боюна синдирипдир. Ол шейле бир чеперлешдирилип берилйэр. Мунда эсасан-да шахыр өз эне-топрагына, түркмен сәхрасына вепалы болуп яшамагы, онуң хер бир мукаддес затларыны тогап эдип яшамаклығы үндөйэр. Шейле пикир-дуйгулары беян этмекде шахыр троплардан чеперчилик серишдеси хөкмүнде гинден пейдаланыпдыр ве олар шахырың арзув-ислеглерини, пикир-дуйгуларыны окыжысына тәсирли Эдип етирмекде улы чеперчилик хызматы ерине етирипдир. Муны шахырың гошгулар-да субут эдйар.

3. Гурбанназар сөзлериң овазлылығына, образлылығына тәзе өвүшгин чайды, тәзе алапатлары, сөз дүзүмлерини ясады. Ол тәзече пикирленди. Адаты геплешикдәки ялы «Ашгабатда гыш майыл боляр» диймегиң дерегине «Сөййән Ашгабадың йылы гышларын» дийди отурыберди. «Узын гиже язып чыкдым» дийәймән «Гижелер хесретден сыя дөкердим» дийди. «Өвүсйәр заманың яшыл еллери». «Яшыл ел» дийилйәннини эшиден дәл болсаңыз герек. Гара ел велин дийилйәр. Йөне «гара ел» дийсең болжак дәл. Ол говулығың аламаты дийип дүшүниленок Ел билен баглы говулык барада гүррүң этжек болсаң, тәзече аңлатма ясамалы. Тебигатың иң гөзел вагтам яшыл өвүсйән пурсаты. Яшыл ел дийсең шапылашайжак экени. Ине, шейле суратландырмалар метафоралар аркалы беян эдилйәр.

4. Шахыр Г.Эзизов өзүниң сәхрасыны, яшыл тебигатыны суратландыранда меңзетмелери гинден уланыпдыр. Ери геленде шуны хем айдып гечелиң, бу меңзетмелер лирики гахрыманың пикир-дуйгусыны окыжа тәсирли етирмек үчин, гошгының эмоционал хәсиетиниң артмагында улы ролы ерине етирип дур.

5. Шахырың «Бахарың иши» гошгусында:

Бахар сәхер билен башлады ише,
Ак сүйт гуйды эриклерин үстүне.
Балдаклары гөк реңке бояды.
Гүлөлөклер ак өвүсди дессине.

дийип, бахар паслыны суратландырыр. Бахар паслыны гызың кешбине салып, чепер суратландырмагы башарыпдыр.

Эллеринден дүр дөкүлйэр бахарың
Непеси дурлады чыглы хованы.

Эдил бир гыз гелип, багларың үстүне ак сүйт гуяуп, балдаклары гөк реңке бояп йөрөн шекилде гөз өңүнде жанланяр. Ынсан билен тебигатың багланшыгы хас айдың гөрүнйэр. Шейле хем шахыр бу бендинде гөчме манылыга көп үнс берипдир. Тебигаты жанландырян бахар паслы элбетде, элине сүйт алып, эриклерин үстүне гуяуп билмез, эмма шахыр уссатлык билен багларың ак гүле бүренмегини шол ёкардакы гөрнүшде образа салып билипдир. Шейле гөчме манылык шахырың гошгуларының аглабасында уланыляр. Бу болса шахырың гошгуларында метафораларың нэхили функцияны ерине етирендигини гиңишлейин дүшүндирийэр.

Ине, шунуң ялы ве башга-да бирнэче меселелер бизиң бу барлагмызда өз чөзгүдини тапдымыка дийип пикир эдйэрис.

Жемлэп айданмызда шахыр Г.Эзизовың дөредижилигиниң чеперчилигини алапатландырян белгилер ёкардакы ялы шыгырларында ачык-айдың дуоляр. Шейлелик-де Г.Эзизов өзүниң өзболушлы дөредижилигини чеперлешдирип, шахырлык талантыны ише гошуп, окыжының гөвнүнден турайжак лириканың гиден бир топлумыны дөредйэр. Шол гошгулар топлумында троплар, шонуң ичинде

метафоралар хас гиңишлейин уланылан чеперчилик серишделеринден биридир дийип айтмагымыза долы мүмкинчилик бар.

Пейдаланылан эдебиятлар

1. Каримов И.А. Миллий истиклол гоёсы, асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент, «Ўзбекистон», 1997.
2. Атажанов А. Саясы гүзер. Ашгабат, «Түркменистан», 1990.
3. Агабаев А. Эзизовың эмри билен. (ятламалар, чакламалар), Ашгабат, «Магарыф» 1991.
4. Аннанепесов М. Магтымгулы ве онуң заманасы. Ашгабат, «Магарыф», 1990.
5. Амансэхедов М. Шыгыр сунгаты ве шахырана шахсыет. Ашгабат, «Рух», 2000.
6. Абдыллаев Ө. Эдебият теориясының эсаслары. Ашгабат, «Магарыф» 1985.
7. Абдыллаев Ө. Дөврүң кешби эдебиятың кешби. Ашгабат, «Түркменистан», 1980.
8. Губаннепесов К. Эдебият ве дурмуш. Ашгабат, «Түркменистан», 1979.
9. Жумаев К. Поэзияның идея-мазмунындакы тәзечиллик. Ашгабат, «Ылым», 1975.
10. Мырадов С. Эдеби чекишмелер. (макалалар йыгындысы), Ашгабат, «Түркменистан», 1971.
11. Мырадов С. Дүйнки хем шу гүнки эдебиятың аладалары. Ашгабат, «Түркменистан», 1988.
12. Оразымбетов К. Хәзирги дәўирдеги карақалпақ поэзиясында көркемлик излениўшилиқ. Нөкис, «Билим», 1992

13. Режебов Р. Эдебият ылымына дегишли терминлериң сөзлүги. Ашгабат, «Түркменистан», 1966.
14. Режебов Р. Лирики мазмун ве шыгыр сунгаты. Ашгабат, «Ылым», 1968.
15. Түркмен эдебиятының тарыхы. 6-том. Ашгабат, 1984.
16. Түркмен совет энциклопедиясы. Ашгабат, 1989.
17. Эзизов Г. Серпай. Гошгулар ве поэмалар. Ашгабат, «Түркменистан», 1977.
18. Эзизов Г. Гызыл отряд хакында баллада. Гошгулар ве поэмалар. Ашгабат, «Магарыф», 1979.
19. Эзизов Г. Сердарым. Гошгулар ве поэмалар. Ашгабат, «Түркменистан», 1990.
20. Эзизов Г. Сайланан эсерлер. 1-том. Ашгабат, «Берекет Бина», 1995.
21. Эзизов Г. Чыкмадык китабым. 2-том. Ашгабат, «Берекет Бина», 1996.